

УДК 94 (477.8)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ІДЕЙ

ОУН(Б) У 40–50-х рр. ХХ ст.

Галина СТЕФАНЮК

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
кафедра історіографії і джерелознавства,
вул. Т. Шевченка, 57, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна

У статті проаналізовано основні принципи соціально-економічної сфери майбутньої Української держави за матеріалами програмних документів і теоретико-публіцистичних праць діячів ОУН(Б). Прослідковано головну мету ОУН(Б) – проголошення Української соборної держави, яка мала розв'язувати соціальні та економічні проблеми. Держава мала утримувати за собою стратегічно важливі сектори економіки і соціальної сфери, не допускаючи різкої майнової диференціації та свавілля бюрократії. Обґрунтовано бачення організацією майбутньої форми життя українців та соціально-політичного становища українського суспільства. Трансформація соціальної та економічної систем мала ґрунтуватися на основних ідеологічних засадах ОУН(Б).

Ключові слова: Українська держава, Організація українських націоналістів, суспільство, соціально-економічна політика, ідеологія.

Виникнення та діяльність ОУН з її ідеологією і політичною практикою цілком логічно вписується не лише в контекст національної історії, а й у загальносвітовий контекст, в історію національних (чи націоналістичних) рухів. З огляду на це, наукове дослідження національно-визвольного руху середини ХХ ст. дає змогу констатувати, що проблема вивчення його соціальної моделі, неупередженого бачення подій, явищ, чинників героїчного і трагічного минулого, справжнім та єдиним виміром якого є самоцінність людського життя, є соціально запитаним. Інтерпретуючи історію України 40–50-х рр. ХХ ст., актуальним є вивчення й соціально-економічних аспектів українського самостійницького руху, відображених, в основному, в програмних документах та теоретико-публіцистичних працях діячів ОУН(Б).

Проблематиці українського державотворення діячами ОУН присвячували свої публікації С. Адамович, І. Андрухів, В. В'ятрович, П. Гай-Нижник, О. Марущенко, І. Патриляк та інші науковці. Однак автором зроблена спроба

проаналізувати соціально-економічне питання у контексті державотворчих ідей організації.

Мета роботи полягає у необхідності проаналізувати основні принципи соціально-економічної сфери майбутньої Української держави за матеріалами програмних документів і теоретико-публіцистичних праць діячів ОУН(Б).

Процес переосмислення ідеологічних засад і програмних положень супроводжував ОУН майже з моменту її створення. В другій половині 30-х років ХХ ст. розгорнулась в пресі ОУН (в статтях О. Чемеринського, Д. Андрієвського, Є. Онацького, В. Мартинця та ін.) дискусія про можливість ідеологічних, політичних і тактичних змін в програмових засадах організації.

Обговорення програми організації розгорталося у напрямку демократизації її суспільних критеріїв, висвітлення економічних і соціальних проблем. В такому контексті з'явилися праці М. Сціборського “Проблеми господарської власності” (1938), “Земельне питання” (1939), “Україна в цифрах” (1940), П. Воїна “Соціяльне” (1936), М. Подоляка “Суспільний зміст націоналізму” (1938) та інших.

Ще напередодні німецько-радянської війни в ідейно-політичних поглядах ОУН(Б) з'явилася стала теза – “Свобода народам і людині!”. Зокрема, у Маніфесті ОУН(Б) ¹ від грудня 1940 р. зазначалося: “Ми, українці, підносимо прапор нашої боротьби за свободу народів і людини. Боремося: проти крайнього пониження людини в її праці та в її хаті, проти ограблення її з усякої радости життя, проти поголовного ожебрачування громадян, проти обтяжування жінок найтяжчими обов'язками під брехливою заслоною урівноправнення, проти злочинного облуплювання дітей і молоді брехливою большевицькою наукою, газетою, кіном, радіом, театром, мітингами та всією безтолковою агіткою. Боремося: за гідність і свободу людини, за право визнавати одверто свої переконання, за свободу всіх віросповідань, за повну

¹ “Маніфест Організації Українських Націоналістів (грудень 1940 р.)” у *ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. (Збірка документів)*. (Б.м., 1955), 23.

свободу совісти”². Такі твердження членів ОУН засвідчують, що в політичній програмі діяльності організації поряд з державницькими інтересами розглядалися й соціальні прагнення українського народу.

Програмні документи, ухвалені на Великому Зборі ОУН у Римі (серпень 1939 р.) і Великому Зборі ОУН у Кракові (квітень 1941 р.) мали більш радикальний і конкретний характер. В них підтверджувався принцип національної солідарності і заперечувалася політична легітимність поділу суспільства на класи. Головною метою проголошувалося створення Української соборної держави шляхом національної революції.

Спільними для обох програм були такі основні світоглядні принципи: ідеалізм, волюнтаризм, ідея створення людини нового типу, месіанізм, ідея органічності нації та вищості її інтересів над усіма іншими інтересами в суспільстві. Великого значення теоретики ОУН надавали соціально-економічній програмі розвитку держави. Ефективне та самодостатнє функціонування господарського механізму вони вважали другою, після національного суверенітету, умовою успішного існування нації. Держава представлялася як головний інститут, відповідальний за розв'язання соціально-економічних проблем. Соціальну злагоду в суспільстві мала забезпечувати держава у поєднанні з корпоративно-професійними об'єднаннями³.

Політико-програмні настанови ОУН(Б) змінилися на Третьому надзвичайному Великому зборі у серпні 1943 р. Тези про органічність нації, про вищість інтересів нації, про ідеал самостійної соборної держави залишилися незмінними. В соціально-економічній сфері була використана класична соціал-демократична схема – держава мала утримувати за собою стратегічно важливі сектори економіки і соціальної сфери, не допускати різкої майнової диференціації та свавілля бюрократії. Зазначалося, що найвищими інтересами влада вважатиме народні. “Оскільки влада не матиме загарбницьких цілей за

² Володимир Косик, *Україна і Німеччина у Другій світовій війні*. (Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993), 492.

³ Георгій Касьянов, *До питання про ідеологію Організації Українських Націоналістів (ОУН)*. Аналітичний огляд. (Київ, 2003), 112.

межами своїх кордонів, не прагнучиме до поневолення народів у своїй країні, не буде творити апарат гноблення, то весь свій потенціал ця влада спрямовуватиме на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу”⁴. Окрім вказаних загальних положень, програма містила цілком реальні обриси нового суспільного устрою. Вказувалося на єдність національного і соціального визволення і, загалом, це так і виглядало, хоч до того багато хто навіть з керівників ОУН розумів національне визволення як синонім соціального.

Ідеолог і діяч ОУН Д. Мирон щодо соціального питання українського націоналістичного руху зазначав: “Ідея соціальності й суспільного ладу не є зв’язана лише з розв’язкою взаємовідносин капіталу та праці, зо справедливим розподілом матеріальних дібр і охороною праці чи зо справою організації таких чи інших професійних союзів. Ідея соціальності є не форма й структура розчленування даної суспільності, але уклад суспільних сил і організація взаємовідносин людей поодиноких суспільних верств і груп між собою і до цілості нації й держави на підставі певних засад в цілі заспокоєння культурно-цивілізаційних, біологічних і матеріальних потреб. Соціальне питання визначається не лише участю всіх верств у розподілі матеріальних дібр і суспільного доходу відповідно до їхньої співучасті в національно-суспільній продукції, але також означає співучасть всіх верств”⁵.

ОУН боролася за Українську державу, в якій мала б бути знищена колгоспно-радгоспна система сільського господарства. Втім, форми користування землею не узаконювалися, хоч земля залишалася у власності народу, тобто держави. Допускалося індивідуальне і колективне володіння землею. На заході України поміщицька та монастирська церковна земля передавалася б народу⁶. Щодо встановлення розмірів ділянок, то тут

⁴ “Постанови III Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів” у *Літопис УПА*. (Торонто-Львів, 1995-1996), т. 24, 223.

⁵ Максим Орлик (Дмитро Мирон), *Ідея і Чин України: нарис ідеологічно-політичних основ українського націоналізму*. (Київ : Українська Видавнича Спілка, 2001), 170.

⁶ “Постанови III Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів” у *Літопис УПА*, 246.

розглядалася передусім можливість родини обробляти землю. А ті, хто прагнув залишатись у колгоспах, мали будувати своє колективне господарювання вже на артільних принципах, тобто земля перебувала у власності громади.

Водночас ОУН(Б) виступала за те, щоб після ліквідації колгоспної системи українські селяни самі зорганізували своє господарство “згідно з добром працюючих і цілого українського народу”, а також за право приватного землеволодіння для селян, проте “у межах трудової норми, без права на спекуляцію землею”. Отже в Українській державі було б запроваджено “обмежене приватне, кооперативне й спілкове право власності на господарювання землею й верстатами для тих, які на них працюють”⁷. При цьому першість на землю мали б мати родини загиблих у революційній боротьбі за Українську державу. Таке ж твердження вміщене у вироблених в ОУН(Б) напередодні німецько-радянської війни “Вказівках на перші дні організації державного життя”.

Загалом в державотворчих ідеях ОУН(Б) прослідковувалося й проведення аграрної реформи. Аналіз земельного питання засвідчує, що оунівці добре уявляли суть земельних відносин при більшовицькому і німецькому окупаційних режимах і вбачали в українцях на той час передусім хліборобську націю. Тоді це відповідало дійсності, і селяни були найбільш масово були представлені в українському самостійницькому русі. У статті “За зміст державного життя”, під гаслом “Відбудова хліборобської верстви”, Я. Стецько більш розлого й ґрунтовно виклав фактично офіційну концепцію селянської (аграрної) політики в державній моделі ОУН(Б). Такі висновки можна зробити з того, що вказану статтю було включено до Інформаційного листка для учасників Третьої Південної похідної групи ОУН(Б) в час її походу в Центральну Україну в липні 1941 р., вже після проголошення Акту про відновлення Української держави, яка мала встановлювати там владно-

⁷ “Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р.” у *ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. (Закордонні частини Організації Українських Націоналістів)*. (Б.м., 1955), 34.

адміністративні органи Українського державного правління, на чолі якого, власне, й стояв Я. Стецько ⁸.

ОУН планувала, що у майбутній Українській державі буде запроваджений “поділ на різні заняття й фахи та відповідно до цього виробничі й професійні організації, побудовані на засаді продукційного солідаризму й рівноправності всіх працюючих”, але при цьому було б “знищення всіх привілеїв, поділів і різниць на класи та усіх інших пережитків і пересудів” ⁹. Окрім того, в руках держави мала б перебувати велика промисловість, а дрібна – стати кооперативно-громадською. Вільним оголошувалося зорганізоване в артілі або індивідуальне ремесло. Великою торгівлею також повинна була розпоряджатися держава. Дрібна торгівля при цьому залишалася б кооперативною і приватною ¹⁰.

Відзначалися й права робітників у сфері виробництва. Робітники мали б одержати право на керівництво заводами і фабриками, мати право на незалежні профспілки, 8-годинний робочий день, участь у розподілі прибутків на підприємстві у вигляді дивідендів і премій ¹¹.

У програмних настановах ОУН(Б) відзначалися такі життєво необхідні позиції, як повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва, широке запровадження охорони народного здоров'я, поширення сітки лікарень, санаторій, курортів та будинків відпочинку, збільшення лікарських кадрів, право працюючих на безплатне користування всіма закладами здоров'я, особливу державну опіку над дітьми і молоддю, за поширення сітки дитячих ясел та садків, санаторій, таборів відпочинку та спортивних організацій, за охоплення всієї дітвори та молоді державними закладами опіки та виховання.

⁸ Павло Гай-Нижник, “Відновлення Української Держави Актом 30 червня 1941 р.” у *Держава у теорії і практиці українського націоналізму. Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції, Івано-Франківськ, 26–27 червня 2015 р.* (Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015), 56.

⁹ ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. (Закордонні частини Організації Українських Націоналістів). (Б.м., 1955), 28.

¹⁰ “Постанови III Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів” у *Літопис УПА*, 232.

¹¹ “Постанови III Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів” у *Літопис УПА*, 231.

Згідно з планами ОУН(Б), в майбутній Українській державі мало б бути запроваджено повне страхування старості усіх працюючих, а також страхування від хвороби і нещасного випадку (каліцтва). Серед основних заходів з охорони здоров'я пропонувалися: розширення мережі лікарень, санаторіїв, будинків відпочинку, а також збільшення різновидів лікарських професій. Працюючі мали отримати право на безоплатне користування всім обладнанням з охорони здоров'я. Для дітей і молоді передбачався особливий державний захист, збільшення чисельності дитячих садків, санаторіїв, таборів відпочинку та спортивних організацій. Усі діти та молодь повинні були б бути охоплені державними закладами опіки та виховання.

Але найбільший прогрес мали загальнодемократичні права громадян, раніше повністю відсутні у програмних документах ОУН, а саме: свобода слова, друку, думки, переконань і світогляду, заперечення накидання суспільству світоглядних доктрин. При цьому було враховано досвід не лише тоталітарних Німеччини і СРСР, але й самої ОУН. Вкрай важливим пунктом програми було проголошення рівності усіх громадян України, незалежно від національності, що знаменувало повний відхід від буквальної інтерпретації гасла “Україна для українців”. Національні меншини України, як зазначалося, мали б право на розвиток власної за формою і змістом культури. Так само повинна була розвиватися й культура самих українців. Програмні постанови містили також положення про рівність жінки з чоловіком, про роль сім'ї, про молодь і освіту. Окремо було виділено й специфічні потреби інтелігенції¹².

У вказівках Проводу ОУН(Б) місцевим адміністраціям про організацію господарської діяльності від травня 1943 р. зазначалося, що Відділ суспільної опіки бере на себе зобов'язання організовувати допомогові комітети по селах, допомагати родинам, чиє майно знищено окупантами, допомагати тим родинам, котрих член родини згинув в боротьбі з окупантами. Для цього ОУН організовувала збір грошей, збіжжя, одягу тощо.

¹² “Постанови III Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів” у *Літопис УПА*, 233.

Центральне місце в соціально-економічній програмі С. Бандери займала ідея особистої та господарської свободи людини. “Удержавлення цілого життя, в першу чергу господарського, – писав він, – створює такий стан, що режим безпосередньо володіє всіма засобами до життя, а громадянин, позбавлений їх і всякої можливості самостійної діяльності і прожитку, постійно живе “на ласці» і на голодовій пайці від держави, а за найменшу спробу неслухняности його позбавляють змоги жити”¹³.

Організувати національно-визвольну боротьбу українського народу С. Бандера вирішив шляхом формування в українців непереможного прагнення “до національної незалежності й особистої свободи, до кращих умовин життя і свободного розвитку в усіх ділянках”¹⁴.

Ось як визначав свою позицію у цій сфері сам провід ОУН(Б) у 1943 р.: “Історичну еволюцію нації в монолітну суспільність хоче ОУН прискіпити шляхом знищення всіх економічних і соціальних нерівностей. Вважаємо, що в сучасну історичну добу є всі дані для побудови такого економічного ладу, який дасть рівні шанси праці, заробітку всім громадянам. Знищуючи всі форми експлуатації клясиклясою, створимо в Україні справедливий суспільний лад. Тільки при такому суспільному ладі буде запорука, що державна влада не стане на службі одній клясі, буде організуючим, плануючим і керуючим органом цілого народу. Ідеалом нової суспільности є вільна одиниця. Вільний почин людини буде основною рушійною силою суспільного життя. Але цей вільний почин може йти тільки в суспільному напрямі і не сміє в жодному разі йти по лінії шкурницьких інтересів та в результаті вести до визиску інших «вільних» людей, подібно як це буває в умовинах капіталізму”¹⁵.

Таким чином, ОУН(Б) довелося в умовах війни (планувалося, що і після здобуття самостійності) брати на себе конкретну організацію усього

¹³ Степан Бандера, “До засад нашої визвольної політики”, *Визвольний шлях* 7 (1977): 775.

¹⁴ Степан Бандера. “Перспективи української національно-визвольної революції”, доступ отримано 16 червня 2017, <http://www.stepanbandera.org>.

¹⁵ Постанови III_го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. (Б.м., 1943), 10.

суспільного життя країни і населення, у тому числі й соціально-економічного. Та все ж головне пояснення, на нашу думку, полягало в іншому. Потенціал саме такої діяльності був закладений вже в самій сутності ОУН, яка прагнула стати загальнонаціональною, отже вона вбирала в себе елементи інших ідеологій, пристосовуючи їх до своїх потреб. Не була винятком у цьому сенсі й ідеологія нації з її культурницьким та соціально-економічним становищем, яка була бездержавною, поневоленою іншими державами та імперіями. Власне, саме тому, що панівні в країнах, окупантах України, ідеології були екстремального зразка і вороже налаштовані до незалежної української державності, ідеологи ОУН мушили шукати альтернативу.

Galina STEFANIUK

PhD in Historical Sciences

*Associate Professor at the Department of Historiography and Source Studies
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF GOVERNMENT IDEAS OUN(B) in the 40's and 50's of the 20th century

The basic principles of the socio-economic sphere of the future Ukrainian state based on the materials of the program documents and theoretical and journalistic works of the OUN(B) figures are analyzed in the article. The main purpose of the OUN(B) that is the proclamation of the Ukrainian congregational state, which had to solve social and economic problems, is being traced back.

The state had to stay behind strategically important sectors of the economy and the social sphere, not allowing a sharp property differentiation and arbitrariness of bureaucracy. The vision of the organization of Ukrainians' future form of life and socio-political position of Ukrainian society is substantiated. The transformation of the social and economic system should be based on the basic ideological principles of the OUN(B).

The importance of unity of national and social liberation of the people is noted. It is shown that along with state interests the social cravings of the Ukrainian society were considered. It is determined that the problem of personality and man's economic freedom took the central place in the social policy of the organization.

The system of social protection of the population in the future state is displayed, namely, the inadmissibility of human exploitation, social insurance, provision of pensions and labor protection.

The importance of the state in the economic sphere is pointed out and the peculiarities of attitude to labor and problems of employment of citizens are emphasized, the specific right to ownership was offered in that period. In the system of economic development the important place was given to the need for state intervention in the management of enterprises, market economies and agrarian issues.

Key words: *Ukrainian state, Organization of Ukrainian Nationalists, society, socio-economic policy, ideology.*

REFERENCES

Bandera, Stepan. "Do zasad nashoi vyzvolnoi polityky", *Vyzvolnyi shliakh* 7 (1977). (in Ukrainian).

Bandera, Stepan. "Perspektyvy ukraïnskoi natsionalno-vyzvolnoi revoliutsii", dostup otrymano 16 chervnia 2017, <http://www.stepanbandera.org>. (in Ukrainian).

Hai-Nyzhnyk, Pavlo. "Vidnovlennia Ukraïnskoi Derzhavy Aktom 30 chervnia 1941 r." u Derzhava u teorii i praktytsi ukraïnskoho natsionalizmu. *Materialy VI Vseukraïnskoi naukovoï konferentsii*, Ivano-Frankivsk, 26–27 chervnia 2015 r. (Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2015). (in Ukrainian).

Kasianov, Heorhii. Do pytannia pro ideolohiiu Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv (OUN). Analitychnyi ohliad. (Kyiv, 2003). (in Ukrainian).

Kosyk, Volodymyr. Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini. (Paryzh; Niu-York; Lviv, 1993). (in Ukrainian).

“Manifest Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv (hruden 1940 p.)” u OUN v svitli postanov Velykykh Zboriv, Konferentsii ta inshykh dokumentiv z borotby 1929-1955 r. (Zbirka dokumentiv). (B.m., 1955). (in Ukrainian).

Orlyk Maksym (Myron Dmytro), Ideia i Chyn Ukrainy: narys ideolohichno-politychnykh osnov ukrainskoho natsionalizmu. (Kyiv : UkrainskaVydavnycha Spilka, 2001). (in Ukrainian).

OUN v svitli postanov Velykykh Zboriv, Konferentsii ta inshykh dokumentiv z borotby 1929–1955 r. (Zakordonni chastyny Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv). (B.m., 1955). (in Ukrainian).

Postanovy III Nadzvychainoho Velykoho Zboru Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv” u Litopys UPA. (Toronto-Lviv, 1995-1996), t. 24. (in Ukrainian).

“Postanovy Druhoho Velykoho Zboru Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv, shcho vidbuvsia v kvitni 1941 r.” u OUN v svitli postanov Velykykh Zboriv, Konferentsii ta inshykh dokumentiv z borotby 1929–1955 r. (Zakordonni chastyny Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv). (B.m., 1955). (in Ukrainian).

Postanovy III_ho Nadzvychainoho Velykoho Zboru Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv, shcho vidbuvsia v dniakh 21–25 serpnia 1943 r. (B.m., 1943). (in Ukrainian).